

CHRYSTOLOGIA ORYGENESA W DZIELE *O ZASADACH (PERI ARCHON)*

Słowa kluczowe: chrystologia, medioplatonizm, Orygenes, odwieczne zrodzenie Syna, preegzystencja dusz, subordynacjonizm

Keywords: Christology, medioplatonism, Origenes, eternal birth of the Son, preexistence of souls, subordinationism

Schlüsselwörter: Christologie, Medioplatonismus, Origenes, ewige Geburt des Sohnes, Präexistenz der Seelen, Subordinationismus

Niniejszy artykuł ma na celu przybliżyć założenia chrystologii Orygenesa (zm. 254)¹ w dziele *O zasadach* (gr. *Peri archon*, łac. *De principiis*). Aleksandryczyk w swojej pracy prezentuje fundamentalne zasady własnej chrystologii, takie jak odwieczne zrodzenie Syna, preegzystencja dusz czy subordynacjonizm. Omawia koncepcję egzegezy noetycznej szkoły aleksandryjskiej, której był nauczycielem i kierownikiem. W swoich rozważaniach zastanawia się nad sposobem istnienia Ojca i Syna, nad dwoistością natury Chrystusa Logosu i zależnością Syna od Boga Ojca².

Dzieło *O zasadach* zostało napisane po grecku. Oryginał tekstu zaginął, a do naszych czasów zachował się jedynie tekst łaciński Rufina z Akwilei. Wybitny znawca spuścizny aleksandryjskiego teologa Henri Crouzel jest jednym z tych myślicieli, któ-

---

* Cezary Rzęchowski – mgr filozofii, mgr lic. teologii, pracownik Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7401-1085>, e-mail: c.rzechowski@gmail.com.

¹ Orygenes urodził się w 185 r. w Aleksandrii, zmarł w 253 lub 254 r. w Tyrze. Był wczesnochrześcijańskim myślicielem i teologiem, prekursorem chrześcijańskiej teologii spekulatywnej. Pozostawił po sobie wiele dzieł z zakresu filozofii, teologii czy egzegezy biblijnej. Napisał między innymi *Heksapłę*, która dała początek krytyce biblijnej. Za główne dzieło Orygenesa uważa się *O zasadach*, gdzie Aleksandryczyk wyłożył podstawowe idee teologii chrześcijańskiej. Wywarł ogromny wpływ na takich myślicieli, jak Grzegorz z Nyssy, Grzegorz z Nazjanzu czy Bazylej Wielki. Zob. M. Szram, *Orygenes*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, Lublin 2010, k. 851–857; M. Szram, *Orygenes*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 7, Lublin 2006, s. 860–869; M. Szram, *Wokół osoby i myśli Orygenesa*, Lublin 2021 (tu bogata bibliografia zebrana przez autora).

² Por. tamże, s. 151–155.

rzy łądzą różnicę pomiędzy tekstem łacińskim a fragmentami greckimi *O zasadach*. Preferuje tłumaczenie Rufina i bagatelizuje znaczenie zmian, jakich ten dokonał³.

Tytuł grecki dzieła Orygenes *Peri archon* tłumaczy się na różne sposoby. Crouzel i równie wybitna znawczyni myśli Aleksandryjczyka Marguerite Harl zauważyli, że wieloznaczne pojęcie *arche* (ἀρχή) można odnieść zarówno do podstawowych zasad bytu (wtedy mamy do czynienia z traktatem metafizycznym), jak i do postawowych zasad nauki chrześcijańskiej (wtedy staje się ono pierwszym podręcznikiem dogmatyki chrześcijańskiej napisanym po grecku w Aleksandrii)⁴. Ta dwuznaczność jest celowa.

Aleksandryjczyk wprowadza filozofię grecką, zwłaszcza mediopłatońską, w obręb myśli chrześcijańskiej. Fundamentalne zasady bytu stają się także fundamentem myśli teologicznej przedsoborowego chrześcijaństwa, gdzie Bóg Ojciec i Syn Boży są przedmiotem rozważań – w miejsce mediopłatońskiej – idei Intelaktu i Dobra⁵. Harl zauważa, że struktura dzieła *O zasadach* jest mediopłatońska. Ojciec, Syn i Duch Święty są odpowiednikiem Numeniusowej struktury bytu niecielesnego, którą Apamejczyk przedstawia jako naukę o trzech bogach: Pierwszego nazywając Ojcem, Drugiego Stworzycielem, a Trzeciego Stworzeniem⁶.

EGZEGEZA NOETYCZNA ORYGENESA W DZIELE *O ZASADACH*

O zasadach jest pracą na wysokim poziomie filozoficznym i teologicznym. Orygenes wykląda w niej założenia egzegezy biblijnej szkoły aleksandryjskiej, będąc jej – jak wskazuje Mariusz Szram – głównym teoretykiem i najwybitniejszym przedstawicielem⁷. Stwierdza, że Chrystus Logos i Duch Święty natchnęli tekst biblijny i przez to jest on dostępny wszystkim ludziom, ale na różnych stopniach duchowego i intelektualnego ukształtowania. Możemy wyróżnić w egzegezie Aleksandryjczyka rozumienie alegoryczne i noetyczne.

ROZUMIENIE ALEGORYCZNE A ROZUMIENIE NOETYCZNE PISMA

Używając terminów alegoryczny i noetyczny w egzegezie biblijnej Aleksandryjczyka, Anders-Christian Jacobsen w przypadku alegorii skupia się na strukturze Biblii i jej interpretacji, w drugim zaś przypadku – nad tym, jak Syn Logos skompo-

³ Zob. H. Crouzel, *Orygenes*, tłum. J. Margański, Bydgoszcz 1996.

⁴ H. Pietras, *Wprowadzenie*, w: Orygenes, *O zasadach*, tłum i oprac. S. Kalinkowski, *Źródła Myśli Teologicznej* 1, Kraków 1996, s. 9.

⁵ Wśród ważnych prac z chrystologii Orygenes w języku polskim należy wymienić monografię: M. Szram, *Chrystus – Mądrość Boża według Orygenes*, Lublin 1997; zob. też: H. Pietras, *Orygenes*, Kraków 2001; A. Baron, *Świętość a ideały człowieka: (Ojcowie Apostołscy, Klemens Aleksandryjski, Orygenes)*, *Myśl Teologiczna*, Kraków 2013.

⁶ M. Harl, «*Structure et Cohérence du Peri Archôn*», in *Origeniana: Premier colloque international des études origéniennes*, Montserrat, 18–21 septembre 1973, Bari 1975, s. 12–17.

⁷ M. Szram, *Duchowy sens liczb w alegorycznej egzegezie aleksandryjskiej (II–V w.)*, Lublin 2001, s. 23.

nował Pismo i to na różnych poziomach rozumienia⁸. W dziele Orygenesza czytamy: „Wszyscy zatem, jak sądzę, nawet najprości wierni uznają, iż za pośrednictwem Pisma świętego otrzymujemy jakieś tajemnicze wskazania. Jednakże każdy wierzący, jeśli jest przy zdrowych zmysłach i nie grzeszy zarozumiałością, przyzna, że nie wie, jakie to są tajemnice i na czym polegają. Bo jeśli na przykład zapyta nas ktoś, jaki sens mają opowiadania o córkach Lota, które miały niegodny stosunek z ojcem, albo o dwu żonach Abrahama czy o dwu siostrach zaślubionych Jakubowi i o dwu niewolnicach pomnażających mu liczbę synów, cóż innego możemy odpowiedzieć oprócz tego, że są to jakieś tajemnice i alegorie spraw duchowych i że my nie wiemy, na czym one polegają?”⁹.

Świat zmysłowy w rozumieniu Aleksandryjczyka jest mniej realny i pochodny w stosunku do świata inteligibilnego. To, co inteligibilne, jest bowiem wieczne, niezmienne i poznawane jedynie przez intelekt. Struktura metafizyczna rzeczywistości jest zatem fenomenalna, zmysłowa, noumenalna i inteligibilna. Przekonanie, że tekst jest odbiciem właśnie takiej struktury rzeczywistości, poprowadzi egzegezę Aleksandryjczyka do poszukiwania najwyższych, tzn. inteligibilnych sensów zarówno w odkrywanej przez niego rzeczywistości duchowej, jak i w samych tekstach¹⁰. I świat zmysłowy, i sam tekst nie do końca są jednoznaczne, lecz mogą odkrywać przed człowiekiem niezmiennosc i wieczność prawdy świata inteligibilnego¹¹. Orygenes twierdzi: „Również tym, którzy na podstawie stwierdzenia «Bóg jest Duchem», uważają Boga za istotę cielesną, trzeba odpowiedzieć następująco: zazwyczaj Pismo święte nazywa duchem to, co chce określić jako przeciwieństwo trwałego i masywnego ciała; mówi więc na przykład: «Litera zabija a duch ożywia». W zdaniu tym «litera» oznacza rzeczywistość cielesną, «duch» zaś rzeczywistość intelektualną, którą nazywamy też duchową... Dopóki ktoś nie zwróci się do duchowego pojmowania Pisma, «zasłona leży na jego sercu», a zasłona ta, czyli pojmowanie materialne, wedle tego, co mówimy i myślimy zasłania całe Pismo”¹².

EGZEGEZA NOETYCZNA

Egzegeza noetyczna jest egzegezą, która zajmuje się dostrzeganiem treści noetycznej tekstu opartego na autorytecie, który jest wiarygodny, i na rozumieniu go na wyższym poziomie znaczenia. Podkreśla rolę komentatora, znaczenie kulturowe

⁸ A.Ch. Jacobsen, *Christ – The Teacher of Salvation. A Study on Origen's Christology and Soteriology*, Adamtiana Bd. 6. Munster 2015, s. 80.

⁹ Orygenes, *O zasadach* (dalej : *PArch*) IV II 2(9) 338. Wydanie krytyczne: Origenes, *De principiis*, ed. H. Crouzel, M. Simonetti, SCh 252, Paris 1978; Sch 268, Paris 1980; fragmenty greckie i łacińskie, komentarz i indeks, SCh 253, Paris 1978; SCh 269, Paris 1980; SCh 312, Paris 1984.

¹⁰ Na przykład w Orygenesowskiej egzegezcie alegorycznej liczb charakterystycznym zjawiskiem jest kulminacja sensów duchowych w odniesieniu do tego samego tekstu biblijnego, a nieraz nawet kilku odmiennych wariantów jednego sensu. Zob. M. Szram, *Duchowy sens liczb w alegorycznej egzegezcie aleksandryjskiej (II–V w.)*, s. 318.

¹¹ B. Stefaniw, *Mind, Text, and Commentary. Noetic Exegesis in Origen of Alexandria, Didymus the Blind, and Evagrius Ponticus*, *Early Christianity in the Context of Antiquity* 6, Frankfurt a. Main 2010, s. 14–15.

¹² *PArch* I 59.

i społeczne. Blossom Stefaniw zauważa, że Biblia jest naczyniem boskiego objawienia, i stwierdza, że Orygenes jako pierwszy chrześcijański myśliciel odrzuca jedynie literalne czytanie Pisma i zwraca się w stronę wewnętrznego zmysłu duchowego, który odsłania mu pewne nowe idee w obrębie samego tekstu¹³. Orygenes wyjaśnia: „Do zasady tej odnieść należy również rozumienie Pism Bożych, aby mianowicie w ten sposób były oceniane ich wypowiedzi – nie wedle słabości mowy, lecz wedle Bóstwa Ducha Świętego, który udzielił natchnienia dla ich spisania”¹⁴.

Według Aleksandryjczyka Biblia zawiera tajemnicę zapisaną przez autorów tekstu – Syna i Ducha Świętego. Stary i Nowy Testament odsłania tajemnicę wcieleń, stąd każde działanie opisane w Biblii musi być godne Syna Logosu. Wszystko, czego potrzebuje Syn Boży, ma być wielkie i godne Jego dobroci. To przekonanie prowadzi Orygenes do stwierdzenia, że tylko literalne rozumienie tekstu jest nie do zaakceptowania. Biblia nie tylko objawia Boga, ale jest objawieniem Jego dobroci i sprawiedliwości¹⁵. Autor *Peri archon* wyjaśnia: „Potrójnie więc należy zapisywać w swej duszy wszelkie rozumienie Pism Bożych: to znaczy żeby każdy prosty człowiek czerpał zbudowanie z samego, że tak powiem, ciała Pisma – bo tak nazywamy pojmowanie zwyczajne i historyczne; jeżeli zaś ktoś zaczął już czynić postępy i może patrzeć nieco szerzej, niech się buduje samą duszą Pisma; ci zaś, którzy są doskonali i podobni do tych, o których mówi Apostoł: «Głosimy mądrość między doskonałymi, ale nie mądrość tego świata ani mądrość władców tego świata, którzy giną, lecz głosimy mądrość Bożą ukrytą w tajemnicy, którą przed wiekami Bóg przeznaczył dla naszej chwały», niechaj jakby z ducha czerpią zbudowanie z samego prawa duchowego, które «zawiera cień przyszłych dóbr»”¹⁶.

ZAŁOŻENIA EGZEGEZY NOETYCZNEJ

Stefaniw przedstawia zasady egzegezy noetycznej Orygenesisa i sprowadza je do kilku założeń.

Pierwsze założenie egzegezy noetycznej zakłada, że wiara jest tym elementem, dzięki któremu boskie objawienie jest widoczne w Piśmie i zarazem jest wskazówką dotyczącą treści moralnych i duchowych.

Drugie założenie to status samego tekstu i jego kulturowy odbiór. Sam tekst daje możliwość dostępu do boskości Boga autorom i interpretatorom, którzy sami nie są boscy. Pismo zawiera prawdy wyższe i głębsze niż sam tekst. Boskie objawienie należy odkryć dla siebie i dla innych.

Trzecie założenie to odróżnienie w samym świecie tego, co inteligibilne, od tego, co sensybilne. Zarówno tekst, jak i świat jednocześnie odkrywają i zasłaniają prawdę. Zapisane litery i słowa są postrzegane jako przedmiot materialny, który ma inne znaczenie tylko wtedy, gdy jest przetworzony jako symbol podczas aktu czytania.

¹³ B. Stefaniw, *Mind, Text, and Commentary. Noetic Exegesis in Origen of Alexandria*, s. 12–14.

¹⁴ PArch IV III 15(27) 367.

¹⁵ B. Stefaniw, *Mind, Text, and Commentary. Noetic Exegesis in Origen of Alexandria*, s. 121–123.

¹⁶ PArch IV II 4 339–340.

Literalne znaczenie tekstu będzie odnosiło się jedynie do wydarzeń historycznych, a nie do niebiańskich i duchowych rzeczy moralnych czy intelektualnych.

Czwarte założenie to, jak zauważa Stefaniw, właściwa koncepcja *Nous*. Intelpekt jest jedyną drogą do poznania świata inteligibilnego. Tylko *Nous* (*νοῦς*) może poznać prawdę, która jest niezmienna i wieczna.

Piąte założenie to kontekst społeczny. Określa stosunek pomiędzy wyznaniem religijnym a założeniami kulturowymi. Założenia te determinują rozumienie tekstu i wyznania. W egzegezie noetycznej ważna jest formacja intelektualna i duchowa jednostki w dążeniu do doskonałości *Nous* (*νοῦς*)¹⁷.

ONTOTEOLOGIA CHRZEŚCIJAŃSKA W DZIELE *O ZASADACH*

Rozdzielenie przez Aleksandryjczyka na to, co inteligibilne, i na to, co sensybilne, może mieć charakter filozoficzny i teologiczny. W rozumieniu teologicznym Bóg Ojciec jest Najwyższym Intelpektem i rodzajem esencji, która jest podstawą każdego bytu¹⁸. Orygenes przypomina bowiem, że „owa niezłożona istota, która w całości jest Rozumem, w swoim ruchu i działaniu nie może się ociągać i wahać, ażeby nie wydawało się, że niezłożoność boskiej natury zawiera się i do pewnego stopnia jest ograniczona w dodatkowych tego typu atrybutach”¹⁹.

ISTNIENIE OJCA

Bóg Ojciec według Aleksandryjczyka jest tym, który daje byt wszystkim stworzeniom. On jest absolutnie prostą esencją i intelektem. Istnienie Ojca wynika z Jego własnej natury, w przeciwieństwie do istnienia Syna, które zależy od czegoś, co jest przed nim. Autor *Peri archon* twierdzi, że „On jest niezłożoną istotą duchową, w której nie ma żadnych dodatkowych atrybutów, lecz jest Monadą i że się tak wyrażę Jednią”²⁰.

Istnienie Ojca jest istnieniem w sobie, które jest przymusem wszelkiego istnienia, o ile samo istnienie jest źródłem rozumu i rozumienia w świecie²¹. Według Aleksandryjczyka „[Bóg] jest Rozumem i Źródłem, z którego biorą początek wszystkie istoty duchowe i wszelki rozum”²². Inne byty nie są poza byciem i nie istnieją z powodu swej własnej natury. Dzieje się tak, ponieważ Ojciec, który jest Najwyższym Intelpektem, istnieje ponad wszystkimi kategoriami i atrybutami bytu i istnienia i nie można Go porównać z czymkolwiek. Będąc Najwyższym Intelpektem, nie wykracza jednak ponad własną egzystencję i byt, ale przekracza każde istnienie pochodzące

¹⁷ B. Stefaniw, *Mind, Text, and Commentary. Noetic Exegesis in Origen of Alexandria*, 145–146, 155 i następne.

¹⁸ R.M. Berchman, *The Peri Archon (De Principiis) Origen of Alexandria's (Apodeixis Eugge-like). A Study in Logical and Rhetorical Types of Argument and the Demonstration of a Christian Ontology*, Providence, Rhode Island 1984, s. 98.

¹⁹ PArch I 1 6 62.

²⁰ PArch I 1 6 62.

²¹ R.M. Berchman, *The Peri Archon*, s. 100.

²² PArch I 1 6 62.

od Niego. Jak wskazuje Orygenes: „Idzie o to, aby się nie okazało, iż to, co stanowi początek wszechrzeczy jest złożone i różnorodne, oraz że jest wielością, a nie jednością; jedność zaś pozbawiona wszelkiej cielesnej domieszki, powinna się składać, że się tak wyrażę, z idei Bóstwa”²³.

SYN – DRUGA ZASADA

Druga zasada jest dla Orygenesesa czymś tworzonym, a zatem pochodnym. Jest pierwszym z tego, co uczynił Ojciec. Pierwszy Bóg – Pierwsza Zasada jest prostym intelektem, Drugi Bóg natomiast jest złożony i to wielokrotnie. Istnienie stworzonych rzeczy jest wytworem Boga Ojca. Robert M. Berchman wskazuje, że byty stworzone wywodzą się według aleksandryjskiego myśliciela z niezmienności i jednorodności Boskiego Intelaktu. Pełnią one określone funkcje i zarysy, na podstawie których wszechświat jest tworzony²⁴. „Istoty stworzone nie są niezrodzone i współwieczne z Bogiem, i z drugiej strony wcale nie utrzymujemy, iż Bóg zaczął działać w określonym momencie, a przedtem nie stworzył nic dobrego” – twierdzi autor *Peri archon*²⁵.

Syn Logos jest aktywną mocą i jako Słowo Mądrość łączy wszystkie atrybuty każdej rozumnej rzeczy. Jako pierwsza potencjalność i aktualność jest wzorem do tworzenia świata sensybilnego, ponieważ wszystkie dzieła zawarte są w Chrystusie Logosie²⁶. „Wszystko przecież, co zostało stworzone, zostało stworzone przez Chrystusa i w Chrystusie” – zauważa Aleksandryjczyk²⁷.

Twierdzi on, że Boski intelekt zawiera w sobie ogólne lub konkretne rzeczy, a nie tylko ich idee. Ojciec jest przyczyną Syna nie tylko formalną i ostateczną, ale i realną. Skuteczność zrodzenia Syna podkreśla chęć i wolę bycia Ojcem, czego rezultatem jest „Syn Mądrość, pierwotny całego stworzenia. Niezrodzony Bóg stał się Ojcem jednorodzonego Syna”, czytamy w *Peri archon*²⁸.

Syn został ukształtowany na obraz Ojca, który jest modelem kształtowania Syna. Syn zajmuje pośrednie miejsce między rodzajem esencji a istnieniem, które charakteryzuje Ojca. Jak zauważa Aleksandryjczyk, „wola Ojca wystarcza, by powstało wszystko, czego On sobie życzy. Wypełniając bowiem swe zamiary, posługuje się On wyłącznie decyzją woli. Tym też sposobem powstaje z Niego istota Syna”²⁹.

Syn Logos jest pierwszym inteligibile i zarazem zawiera w sobie drugie inteligibile. Syn Logos jest *idea ideon* i *ousia ousion*. Jest zasadą wszystkich stworzeń dającą bycie³⁰. Orygenes dopowiada jeszcze: „Syn zatem jest również Prawdą oraz Życiem wszystkim, co istnieje”³¹.

²³ Tamże.

²⁴ R.M. Berchman, *The Peri Archon*, s. 103.

²⁵ PArch I IV 5 96.

²⁶ R.M. Berchman, *The Peri Archon*, s. 105.

²⁷ PArch II IX 4 199.

²⁸ PArch I II 4 70.

²⁹ PArch I II 6 71.

³⁰ R.M. Berchman, *The Peri Archon*, s. 119 i n.

³¹ PArch I II 4 69.

PIERWSZY I DRUGI INTELEKT A STWORZENIA

Według Aleksandryjczyka *logoi* to rzeczy, które są zgodne ze swoją własną naturą (*katha phisin*). Istnieją one w umyśle drugiej hipostazy, czyli Syna, jako prefiguracja inteligibilnego i sensybilnego świata. Syn Logos to bycie bycia i podstawa każdego bytu racjonalnego. Dusza ludzka, która jest przecież pośledniejsza, bo jest duszą człowieka, nie została ukształtowana wraz z ciałem, lecz umieszczona w nim oddzielnie i z zewnątrz, tym bardziej zatem było tak z duszami tych istot, które noszą nazwę bytów niebieskich³².

Jak wyjaśnić przejście od pierwszego Intelaktu do stworzeń? Ojciec jest absolutnie pierwszą esencją i intelektem. Esencja i intelekt Ojca różnią się od esencji i intelektu, które charakteryzują wszystkie inne istoty. Istnienie Ojca wynika z Jego własnej natury. Istnienie w sobie jest w przesłaniu Orygenesa przymusem wszelkiego istnienia i bytu, zauważa Berchman³³. „Bóg Ojciec udziela wszystkim bytom istnienia, natomiast uczestnictwo w Chrystusie, czyli Słowie i Rozumie, sprawia, że byty te są racjonalne” – puentuje autor *Peri archon*³⁴.

Ojciec jest bytem koniecznym, ponieważ jest źródłem wszelkiego bytu. Inne byty nie istnieją z własnej natury i są zależne od Ojca. Dzieje się tak, ponieważ Ojciec jest najwyższym Intelaktem. Nie można Go porównać z niczym innym. Przekracza byt i istnienie wszystkiego. Inne byty pochodzą z niezmienności i jedyności boskiego intelektu. Boski intelekt zawiera w sobie nie tylko idee rzeczy, ale i konkretne przedmioty. Ojciec jest tym, który nigdy się nie narodził. Wszystkie esencje poniżej Ojca są zależne od Niego i są zdolne do zmiany. Pochodzenie Ojca jest poza własną esencją i istnieniem. Bóg jest dostępny stworzeniom, które podlegają Jego opatrności³⁵. Jak twierdzi aleksandryjski myśliciel, „ludzie najpierw zawdzięczają swe istnienie Bogu Ojcu, następnie rozum otrzymują od Słowa, a wreszcie uświęcenie od Ducha Świętego”³⁶.

Według Orygenesa istnienie Syna zależy od czegoś, co jest przed nim. Druga zasada jest czymś pochodnym. Jest pierwszym z tych, którzy są po Ojcu. Drugi Bóg w swym intelekcie jest złożony i różnorodny i to On podtrzymuje wszystkie rzeczy, będąc ich aktywną mocą. Drugi Bóg jako Logos łączy wszystkie atrybuty w jedną całość każdej rzeczy³⁷. „Bóg zawsze jest Ojcem swego jednorodzonego Syna, który wprawdzie narodził się z Niego i od Niego pochodzi, jednakże bez jakiegokolwiek początku”³⁸.

Bergman wskazuje, że według Orygenesa druga zasada to paradygmat świata sensybilnego. Syn zajmuje pośrednie miejsce pomiędzy rodzajem esencji a istnieniem.

³² *PArch* I VII 4 118.

³³ R.M. Berchman, *The Peri Archon*, s. 157.

³⁴ *PArch* I III 8 90.

³⁵ R.M. Berchman, *The Peri Archon*, s. 117.

³⁶ *PArch* I III 8 90.

³⁷ R.M. Berchman, *The Peri Archon*, s. 142.

³⁸ *PArch* I II 2 68.

Druga zasada to substancja, której istnienie pochodzi od Ojca i jest Jego energią. Dzięki tej energii racjonalne byty stworzone mają zdolność demiurgiczną³⁹.

ZAŁOŻENIA CHRYSOLOGII W DZIELE *O ZASADACH*

Fundamentami Orygenesowskiej chrystologii w dziele *O zasadach* są: zrodzenie odwieczne Syna przez Ojca, preegzystencja dusz oraz subordynacjonizm. Chrystologia ta w swych podstawowych założeniach jest medioplatońska. Chrystus Logos jest złożony, podobnie jak Drugi Bóg Numeniusa. Chrystus posiada dwie natury: boską i ludzką, i jest uczestnikiem boskości Ojca, podobnie jak Drugi Bóg Numeniusa, który uczestniczy w boskości Pierwszego Boga i podtrzymuje świat sensybilny. Zarówno Chrystus Logos jak i Drugi Bóg Numeniusa są podporządkowani Pierwszemu.

DWIE NATURY W CHRYSZTUSIE: BOSKA I LUDZKA

Jak wskazuje autor *Peri archon*, Chrystus narodził się z Ojca i jako Syn był kimś, kto istniał przed każdym stworzeniem⁴⁰. Wcielony jako Jezus pozostał boski, a Jego ciało jest jak nasze. Został poczęty przez Ducha Świętego i zrodzony z dziewicy Maryi. Wcielony Chrystus cierpiał w rzeczywistości i był poddany tej samej śmierci, co wszyscy inni ludzie. Zarazem Chrystus Logos jest odwieczny. Jednoczy boskość i człowieczeństwo w sobie. Odwieczny Logos przemawia przez proroków i jest przez nich przepowiadany. Zadaniem wcielonego Logosu jest zbawienie każdego człowieka⁴¹. Orygenes przypomina, że „w Chrystusie tkwią dwie natury: natura boska, ponieważ jest On jednorodnym Synem Ojca, oraz natura ludzka, którą w ostatnich czasach przybrał do spełnienia Bożego planu zbawienia”⁴².

JEDNORODZONY A PIERWORODNY

Orygenes radykalnie odróżnia Chrystusa jako Pierworodnego od Jednorodzonego. Chrystus jest dla niego nie tylko Bożą Mądrością, ale też jedynym zrodzonym Synem Bożym mającym ciało. Ciało ma kształt i wielkość w przeciwieństwie do mądrości, która tych atrybutów nie ma⁴³. Czytamy u Aleksandryjczyka: „[...] jednorodzony Syn Boży jest substancjalnie istniejącą Mądrością Boga”⁴⁴.

Kluczowe dla zrozumienia chrystologii *Peri archon* jest odkrycie za namową autora dzieła, że Ojciec istniał w każdej chwili, nie rodząc mądrości. Syn musi rodzić się poza czasem. W ten sposób Ojciec z możliwości bycia ojcem staje się ojcem.

³⁹ R.M. Berchman, *The Peri Archon*, s. 142.

⁴⁰ „Na stwierdzenie Orygenesusa: «Nie było takiego czasu, gdy nie było Syna» powoła się później Atanazy”: M. Szram, *Chrystus – Mądrość Boża według Orygenesusa*, s. 135.

⁴¹ A.Ch. Jacobsen, *Christ – The Teacher of Salvation. A Study on Origen's Christology*, s. 105.

⁴² PArch I 2, 67.

⁴³ A.Ch. Jacobsen, *Christ – The Teacher of Salvation. A Study on Origen's Christology*, s. 108.

⁴⁴ PArch I 2 68.

Początek mądrości jest poza czasem. Nie można jej wymyślić ani przewidzieć. Orygenes argumentuje, że Chrystusowa mądrość, która istnieje wiecznie, jest powiązana z Ojcem⁴⁵. Jak zauważa, „Bóg zawsze jest Ojcem swego jednorodzonego Syna, który wprawdzie narodził się z Niego i od Niego pochodzi, jednakże bez jakiegokolwiek początku: ani takiego, który da się określić w czasie, ani takiego, który można sobie wyobrazić wyłącznie rozumowo”⁴⁶.

JEDNORODZONY (*ΜΟΝΟΓΕΝΗΣ*)

Jednorodzony Syn przyjął naturę ludzką sługi, aby wypełnić wolę Ojca przez posłuszeństwo będące drogą dla tych, którzy pragną zbawienia. Syn nie stał się bezpośrednio wcielony, ale dokonał zjednoczenia z duszą, która nigdy nie okazała nieposłuszeństwa Ojcu i przez to ostatecznie mogła się wcielić, aby działać jako narzędzie boskiego Słowa⁴⁷. Człowiek przyjęty przez Syna to ten, który stał się barankiem ofiarnym, i zarazem ten sam Bóg, który zamieszkał w indywidualnym człowieku, aby móc wypowiadać słowa prawdy o zbawieniu⁴⁸.

Jednorodzony daje niewidzialnie każdemu racjonalnemu bytowi stopień uczestnictwa we własnej boskości odpowiadający miłości stworzenia do Stwórcy. Można powiedzieć, że zadaniem wcielonego Logosu jest doprowadzenie ludzkiej woli do zjednoczenia z wolą Ojca. Syn jako Jednorodzony został obdarzony chwałą przez wcielenie i jest to chwała aktualna i obecna. Po paruzji zaś Syn Logos dostąpi chwały pierwotnej, która była Mu dana przed wcieleniem i która skieruje umysły istot stworzonych i rozumnych na nadzieję dostąpienia zbawienia. Powtórne przyjście Chrystusa będzie wstępem do osiągnięcia stanu, w którym Jego uczniowie będą żyć zgodnie z prawami ewangelii wiecznej, która zastąpi obecną ewangelię⁴⁹.

PIERWORODNY (*ΠΡΩΤΟΤΟΧΟΣ*)

Pierworodny jest w przemyśleniach Orygenesa pierwszym obrazem niewidzialnego Boga. Boskość Syna wywodzi się według Aleksandryczyka z boskości Ojca. Tak jak Chrystus jest pierwszym obrazem Ojca, tak stworzenia są pierwszym obrazem Syna Logosu. Syn Logos jest odbiciem chwały Ojca i obrazem Jego istoty. Dzięki temu blaskowi chwały człowiek może czerpać wiedzę o samym świetle i o Bogu. Syn objawia Ojca etapami, aby blask pełnej wiedzy nie zniszczył człowieka⁵⁰. W *Peri*

⁴⁵ A.Ch. Jacobsen, *Christ – The Teacher of Salvation. A Study on Origen’s Christology*, s. 110.

⁴⁶ PArch I 2 68.

⁴⁷ Por. M. Szram, *Chrystus – Mądrość Boża według Orygenesa*, s. 136.

⁴⁸ J.N. Rowe, *Origen’s Doctrine of Subordination. A Study in Origen’s Christology*, European University Studies. Series XXIII. Theology 272, Berne–Frankfurt am Main–New York–Paris 1987, s. 105–106.

⁴⁹ J.N. Rowe, *Origen’s Doctrine of Subordination*, s. 118.

⁵⁰ M. Harl, *Origen et la fonction revelatrice du Verbe incarné*, Paris 1958, s. 112.

archon czytamy: „Nazywa się Pierworodnym, jak mówi Apostoł Paweł: «On jest pierworodnym wszelkiego stworzenia»”⁵¹.

Pierworodny wchodzi w relację ze stworzeniami jako pierwszy. Pierwszy jest Chrystus Mądrość, który istnieje od zawsze i wiecznie w umyśle Ojca jako paradygmat dla wszystkich stworzeń, ale przede wszystkim dla bytów racjonalnych. Wcielenie jest konieczne, aby byty racjonalne powróciły do jedności z Bogiem. Wcielenie jest możliwe dzięki preegzystencji dusz. Tylko jedna dusza indywidualna nie odwróciła się od Boga i nie upadła. Ta dusza, jak wskazuje Orygenes, stała się łącznikiem pomiędzy boskością a człowieczeństwem podczas inkarnacji. Stąd ludzkość jest pierworodnym wśród wszelkiego stworzenia i pośrednikiem pomiędzy Bogiem a pokornym Synem. *Ousia* Chrystusa została określona przez Jego stosunek zarówno do Ojca, jak i do stworzenia. Celem inkarnacji jest bowiem przywrócenie zdolności poznania Boga i Jego naśladowania. Tak więc, jak zauważa Fedou, komentując Aleksandryjczyka, Syn pochodzi od Ojca – jest Mu podporządkowany i jest Jego pierwszym obrazem. Stworzenie nastąpiło w Synu. Chrystus istniał wiecznie z Ojcem jako Pierwszy, zanim cokolwiek zostało stworzone⁵².

ZRODZENIE ODWIECZNE SYNA

Zrodzenie odwieczne Syna przez Ojca jest oryginalnym pomysłem Orygenesesa⁵³. Bóg jest życiem, to i zrodzony Syn musi być życiem. Idea odwiecznego zrodzenia Syna jest jedną z podstawowych zasad chrystologii autora *Peri archon*. W dziele tym przedstawia on tę ideę w następujący sposób: Bóg niemający Syna byłby niepełnym Bogiem. Brak ojcostwa stawia przed Orygenesem następujący problem: jeśli Syn nie jest odwiecznie zrodzony, to Ojciec albo nie chciał, albo nie mógł zrodzić Syna. Niemoc zrodzenia wyklucza boskość Boga, a brak woli zrodzenia Syna zamyka człowiekowi drogę do odkupienia i zbawienia. Rozwiązaniem tej absurdalnej alternatywy jest twierdzenie Orygenesesa, że boskość Boga zależy od Syna, ponieważ Ojciec i Syn nie mogą żyć bez siebie. „Nikt nie może być ojcem, jeśli nie ma syna, nikt też nie może być panem bez posiadłości albo niewolników; tak samo Bóg nie nazywałby się Wszzechmogącym, gdyby nie istniały przedmioty podlegające Jego mocy” – twierdzi Orygenes⁵⁴.

Czym zatem jest odwieczne zrodzenie Syna przez Ojca? Aleksandryjczyk odpowiada, że jest ono emanacją. Tak jak promienie światła są stale generowane przez światło, tak Ojciec wspiera Syna w każdym momencie Jego istnienia. Istnienie Syna jest w przesłaniu Orygenesesa, jak wskazuje Mary Louise Ruskin, koniecznym warunkiem pełnej boskości Ojca⁵⁵. „Bóg stał się Ojcem jednorodzonego Syna. Jest to bowiem narodzenie wieczne i wiekuiste, podobne do narodzin blasku ze światłości:

⁵¹ PArch I 2 67.

⁵² M. Fedou, *La sagesse et le monde. Essai sur la christologie d'Origine*, Paris 1994, s. 271 i n.

⁵³ Por. M. Szram, *Chrystus – Mądrość Boża według Orygenesesa*, s. 139.

⁵⁴ PArch I 2 10 75.

⁵⁵ M.L. Ruskin, *Christology in Context and Conflict. The Nature and Purpose of Christ in Origen's Polemical Theology*, London 2006, s. 28.

Syn mianowicie nie powstaje przez przybranie z zewnątrz ducha, lecz z natury swojej jest Synem” – twierdzi autor *Peri archon*⁵⁶.

Ruskin przypomina, że Aleksandryczyk przedstawia Syna jako platońskiego Demiurga. Syn istnieje dla Ojca. Ojciec daje istnienie wszystkim bytom, tak jak Syn obdarza wybrane byty racjonalnością, a Duch Święty rozsądkiem⁵⁷.

PREEGZYSTENCJA DUSZ

Preegzystencja dusz jest kolejnym fundamentem Orygenesowskiej chrystologii. Aleksandryczyk przyjmuje istnienie bytów racjonalnych, które zostały stworzone jako pierwsze i na początku. Bytami tymi są aniołowie, demony i ludzie. Idąc za Klemensem Aleksandryjskim, stwierdza, że byty te nie istniały przed stworzeniem przez Boga, a zatem należy zapytać, skąd i dlaczego wzięły się na tym świecie⁵⁸.

Inspirację dla myśli Orygenesa stanowią: pitagoreizm, platonizm i medioplatonizm. Filozofia grecka przyjęła istnienie preegzystencji dusz jako próbę odpowiedzi na następujące pytanie: Jak pogodzić pierwotną nierówność dusz z boską sprawiedliwością i opatrnością? Przyjmuje się, że Pitagoras był pierwszym greckim myślicielem, który głosił naukę metempsychozy. Dusza jest nieśmiertelna. Istnieje przed wcieleniem i po odłączeniu od ciała. Ma naturę boską i wieczną. Każde wcielenie duszy w ciało jest dla niej karą i formą pokuty za popełnioną pierwotnie winę. Zadaniem człowieka jest żyć dla duszy. Żyć dla duszy to żyć życiem oczyszczającym duszę. Oczyszczenie jest środkiem, który uwalnia duszę od ciała z cyklu reinkarnacyjnego. Pitagorejczycy sens życia upatrują w doprowadzeniu duszy do ponownego zjednoczenia z tym, co boskie⁵⁹.

Myślicielem, który najpełniej wyraził koncepcję preegzystencji dusz, był Platon. Autor *Fedona* przyjmuje istnienie nieśmiertelnej duszy. Dusza ludzka jest zdolna do poznania idei, które są wieczne i niezienne. Poznanie idei jest możliwe dzięki podobieństwu natur – idei i ludzkiej duszy. Jeżeli ludzka dusza poznaje niezienne i wieczne idee, to sama jest niezmienna i wieczna. Dusze zostały stworzone przez Demiurga i z nadania boskiego są nieśmiertelne. Wina, która była udziałem duszy w preegzystencji, złączyła ją z ciałem. Ciało stało się więzieniem dla duszy. Po odkupieniu winy dusza powraca do swego pierwotnego stanu w preegzystencji⁶⁰.

Orygenes łączy grecką koncepcję preegzystencji dusz z Bożym objawieniem. Aleksandryczyk zakłada, że Bóg nie ponosi odpowiedzialności za zło w świecie. To dusza wybrała swój los przed narodzinami. Bóg bowiem w swojej dobroci stworzył byty racjonalne. Były one równe sobie, podobne do siebie i miały wolną wolę. Dzięki wolnej woli mogły naśladować Stwórcę albo zaniedbawszy Go, upaść. W dziele *O zasadach* czytamy: „Stworzenia owe jednak, jak to już często dowodziliśmy i jeszcze w stosownym miejscu wykażemy, zostały obdarzone wolną wolą, i właśnie wolna

⁵⁶ PArch I II 4 70.

⁵⁷ M.L. Ruskin, *Christology*, s. 33.

⁵⁸ T.Y. Malaty, *Origen: the deans of the School of Alexandria*, Jersey City 1994, s. 246.

⁵⁹ G.S. Kirk, J.E. Raven, M. Schofield, *Filozofia przedsokratejska. Studium krytyczne z wybranymi tekstami*, tłum. J. Lang, Warszawa–Poznań 1999, s. 221.

⁶⁰ G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, t. 2, tłum. E.I. Zieliński, Lublin 1996, s. 221 i n.

wola pociągnęła każdą poszczególną istotę albo do rozwoju poprzez naśladowanie Boga, albo popchnęła ku upadkowi wskutek niedbałości”⁶¹.

Aleksandryjczyk przyjmuje za Platonem istnienie wieczne duszy. Dusze istniały wcześniej, a kiedy popadły w grzech, zostały przyobleczone w materialne ciała i przybyły do świata zmysłów w celu oczyszczenia poprzez nałożenie na nich kary. Grzechy popełnione przez dusze z poprzedniego świata wyjaśniają różną miarę łask, którą Bóg obdarza każdego, oraz różnorodność ludzi tutaj na ziemi. W rzeczywistości to ciało nie jest więzieniem, w którym dusza jest uwięziona, ale jest dobrym boskim darem, który pomaga duszy i uczestniczy z nią we wszystkich ludzkich potrzebach. Ciało dla Orygenesesa, jak przypomina Malaty, jest także uczestnikiem niebiańskiej chwały⁶². Aleksandryjczyk twierdzi bowiem: „Istniały jakieś uprzednie przyczyny, dla których dusze, zanim się jeszcze urodziły w ciele, zgromadziły w swoich zmysłach albo w poczynaniach jakąś winę, i za nią opatrność Boża skazała je na doznawanie tego rodzaju słusznych cierpień”⁶³.

SUBORDYNACJONIZM

Orygenesowska idea subordynacjonizmu zakłada wyższość Ojca nad Synem. Pierwszeństwo Syna przed innymi stworzeniami jest konsekwencją tego założenia. Syn przyjął na siebie obowiązek zbawienia człowieka, który wyznaczył mu Ojciec. Zbawienie człowieka staje się powodem wcielenia Syna⁶⁴.

Wcielenie Syna nie dokonało się bezpośrednio, ale po zjednoczeniu z duszą, która nie okazała buntu wobec boskiego planu zbawienia. W ten sposób stała się narzędziem Słowa. Dusza Syna wybrała miłość do Ojca, przez to nie była zdolna do zmiany postawy i stała się człowiekiem dla naszego zbawienia. Jak zauważa Rowe, według przemyśleń Orygenesesa człowiek przyjęty przez Syna jest tym, który stał się barankiem ofiarnym i zarazem Bogiem, który zamieszkał w człowieku i wypowiadał słowa o zbawieniu. Zadanie wcielonego Syna to doprowadzenie ludzkiej woli do zgodności z wolą Ojca⁶⁵.

Co oznacza być podporządkowanym? Chrystus jest źródłem kosmosu i tego wszystkiego, co się w nim dzieje. Bóg Ojciec jest zasadą immanentną kosmosu. Nie tylko go stworzył, lecz także podtrzymuje w istnieniu. Pojawienie się Jezusa w dziejach świata jest zgodne z wolą Ojca. Syn jest posłany do ludzi jako najwyższy

⁶¹ PArch II IX 6 202.

⁶² T.Y. Malaty, *Origen*, s. 248.

⁶³ PArch III III 5 292.

⁶⁴ Subordynacjonizm Orygenesesa jest odpowiedzią na modalizm. Aby zachować monoteizm, modalizm eliminuje

^z Boga liczbę. Ojciec, Syn i Duch Święty są jedynie sposobami (*modi*) wchodzącymi w relacje ze światem, a nie trzema różniącymi się od siebie osobami. Aleksandryjczyk zachowuje odrębność Ojca, Syna i Ducha Świętego, odróżnia Ojca od Syna i Ducha i podporządkowuje (*subordinare*) Syna Ojcu, aby określić cel tej relacji, którym jest pojednanie każdego człowieka z Bogiem Ojcem; por. M. Szram, *Wokół osoby i myśli Orygenesesa*, s. 154.

⁶⁵ J.N. Rowe, *Origen's Doctrine of Subordination*, s. 106.

posłaniec. Wcielenie Logosu jest epizodem w Jego dziejach i wynikiem woli Ojca. Wypowiedziane wcielonemu Słowu przekazuje plan Ojca⁶⁶.

Podporządkowanie jest celem, dzięki któremu możliwe jest pojednanie człowieka z Ojcem. Ojciec jest źródłem boskości Syna. Zrodzenie Syna jest szczególnym rodzajem bycia boskiej egzystencji. Pierwszym aktem boskości Ojca jest akt stworzenia. Jednak dopiero dzięki zrodzonemu Synowi bezkształtny akt stworzenia przybiera odpowiednią formę. Syn Boży nie jest odpowiedzialny za stworzenie samo w sobie, ale z racji swego synostwa jest dawcą rozumu dla bytów rozumnych. Ojciec bezpośrednio stwarza kosmos i nim się opiekuje, podczas gdy Syn, będąc mniejszy z racji zależności, jaka zachodzi pomiędzy Nim a Ojcem, odpowiada jedynie za byty racjonalne. Prawdziwa egzystencja jest owocem uczestnictwa w życiu Boga. Boskie życie jest udziałem wyłącznie bytów racjonalnych. Wszystkie byty racjonalne są dla Orygenesusa uczestnikami Słowa⁶⁷.

PODSUMOWANIE

Chrystologia Orygenesusa w dziele *O zasadach* podkreśla dwoistość natur w Chrystusie. Chrystus jest Bogiem, który istniał przed stworzeniami. Po wcieleniu stał się człowiekiem, ale jednocześnie pozostał Bogiem. Chrystus Logos jednoczy więc boskość i człowieczeństwo w sobie.

Fundamentami chrystologii Aleksandryjczyka są: zrodzenie odwieczne Syna, preegzystencja dusz oraz subordynacjonizm. Zrodzenie odwieczne Syna przez Ojca jest oryginalnym pomysłem autora *Peri archon*. Bóg i Syn są według niego życiem. Zrodzenie Syna jest emanacją i koniecznym warunkiem boskości Ojca. Syn jest platońskim Demiurgiem, który istnieje dla Ojca i daje racjonalność bytom rozumnym.

Aleksandryjczyk przyjmuje poza tym istnienie bytów racjonalnych, które zostały stworzone na początku i na skutek grzechu weszły w materialne ciało. Ludzki świat jest w jego przemyśleniach miejscem oczyszczenia dusz, a ciało jest darem boskim prowadzącym do niebiańskiej chwały. W preegzystencji dusza dokonuje wyboru, który określa jej przyszłość.

Następnym założeniem chrystologii Orygenesusa jest subordynacjonizm, który zakłada podrzędność Syna wobec Ojca. Podporządkowanie Syna Ojcu daje możliwość pojednania człowieka z Ojcem. Ojciec jest źródłem boskości Syna. Prawdziwa egzystencja bytów racjonalnych jest uczestnictwem w życiu Boga. Tak jak Syn uczestniczy w życiu Ojca, tak my uczestniczymy w życiu Chrystusa, który – poprzez śmierć i zmartwychwstanie – prowadzi nas do Boga, twierdzi autor *Peri archon*. Jego chrystologia jest całościową wykładnią doktryny o Chrystusie jeszcze przed soborami. Podkreśla jedność dwóch natur w Chrystusie Logosie, emanację Syna, a także preegzystencję duszy i soteriologię.

⁶⁶ Tamże, s. 287 i n.

⁶⁷ J.N. Rowe, *Origen's Doctrine of Subordination*, s. 14.

CHRYSOLOGIA ORYGENESA W DZIELE *O ZASADACH (PERI ARCHON)*

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie chrystologii Orygenesa (zm. 253 lub 254) w jego dziele *O zasadach (Peri archon)*. Autor prezentuje fundamentalne zasady nauki o Chrystusie Aleksandryczyka, takie jak odwieczne zrodzenie Syna, preegzystencja dusz czy też subordynacjonizm. Ponadto omawia założenia egzegezy noetycznej Orygenesa. Podjęta w artykule analiza tekstu *Peri archon* jest także próbą ukazania zależności pomiędzy oryginalną myślą filozofa i teologa chrześcijańskiego a filozofią medioplatońską.

**ORIGEN'S CHRISTOLOGY IN HIS WORK
*ON THE PRINCIPLES (PERI ARCHON)***

SUMMARY

The aim of this article is to present Origen's (d. 253 or 254) Christology in his work *On the Principles (Peri archon)*. The author presents the fundamental principles of the Alexandrian's teaching about Christ, such as: the eternal generation of the Son, the pre-existence of souls, and subordinationism. In addition, he discusses the assumptions of Origen's noetic exegesis. The analysis of the text of *Peri archon* undertaken in the article is also an attempt to show the relationship between the original thought of the Christian philosopher and theologian and theologian and Medioplatonic philosophy.

**ORIGENS CHRISTOLOGIE IN SEINEM WERK
*ÜBER DIE GRUNDSÄTZE (PERI ARCHON)***

ZUSAMMENFASSUNG

Ziel dieses Artikels ist es, die Christologie des Origenes (gest. 253 oder 254) in seinem Werk „Über die Prinzipien“ (*Peri archon*) vorzustellen. Der Autor präsentiert die Grundprinzipien der Lehre des Alexandriners über Christus, wie zum Beispiel: die ewige Zeugung des Sohnes, die Präexistenz der Seelen und den Subordinationismus. Darüber hinaus diskutiert er die Annahmen der noetischen Exegese des Origenes. Die in diesem Artikel vorgenommene Analyse des Textes von *Peri archon* ist auch ein Versuch, die Beziehung zwischen dem ursprünglichen Denken des christlichen Philosophen und Theologen und der Medioplatonischen Philosophie aufzuzeigen.

BIBLIOGRAFIA

- Origenes, *De principiis*, ed. H. Crouzel, M. Simonetti, SCh 252, Paris 1978; Sch 268, Paris 1980; fragmenty greckie i łacińskie, komentarz i indeks, SCh 253, Paris 1978; SCh 269, Paris 1980; SCh 312, Paris 1984; w języku polskim: Orygenes, *O zasadach*, tłum. S. Kalinkowski, Źródła Myśli Teologicznej 1, Kraków 1996.
- Baron A., *Świętość a ideały człowieka (Ojcowie Apostolscy, Klemens Aleksandryjski, Orygenes)*, Myśl Teologiczna, Kraków 2013.
- Berchman R.M., *The PeriArchon (De Principiis) Origen of Alexandria's (Apodeixis Eugelike). A Study in Logical and Rhetorical Types of Argument and the Demonstration of a Christian Ontology*, Dys./Diss. The Department of Religious Studies at Brown University, Providence, Rhode Island 1984.
- Crouzel H., *Orygenes*, tłum. J. Margański, Bydgoszcz, Wydawnictwo Homini, 1996.
- Fedou M., *La sagesse et le monde. Essai sur la christologie d'Origene*, Paris: Desclee 1994.
- Harl M., *Origene et la fonction revelatrice du Verbe Incarne*, Paris: Editions du Seuil 1958.
- Harl M., *Structure et Cohérence du Peri Archôn*, in *Origeniana: Premier colloque international des etudes origéniennes*, Montserrat, 18–21 septembre 1973, Bari 1975.
- Jacobsen A.Ch., *Christ – The Teacher of Salvation. A Study on Origen's Christology and Soteriology*, Adamtiana Bd. 6. Münster 2015.
- Kirk G.S., Raven J.E., Schofield, M., *Filozofia przedsokratejska. Studium krytyczne z wybranymi tekstami*, tłum. J. Lang, Warszawa–Poznań 1999.
- Malaty T.Y., *Origen: the deans of the School of Alexandria*, Jersey City 1994.
- Pietras H., *Orygenes*, Kraków 2001.
- Pietras H., *Wprowadzenie*, w: Orygenes, *O zasadach*, tłum. i oprac. S. Kalinkowski, Źródła Myśli Teologicznej 1, Kraków 1996, s. 5–43.
- Reale G., *Historia filozofii starożytnej*, t. 2, tłum. E.I. Zieliński, Lublin 1996.
- Rowe J.N., *Origen's Doctrine of Subordination. A Study in Origen's Christology*, European University Studies. Series XXIII. Theology 272, Berne–Frankfurt am Main–New York–Paris 1987.
- Ruskin M.L., *Christology in Context and Conflict. The Nature and Purpose of Christ in Origen's Polemical Theology* (Dys./Diss. University College London; London 2006; ProQuest 2013).
- Szram M., *Chrystus – Mądrość Boża: według Orygenes*, Lublin 1997.
- Szram M., *Duchowy sens liczb w alegorycznej egzegezie aleksandryjskiej (II–V w.)*, Lublin 2001.
- Szram M., *Orygenes*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, Lublin 2010, k. 851–857.
- Szram M., *Orygenes*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 7, Lublin 2006, s. 860–869.
- Szram M., *Wokół osoby i myśli Orygenes*, Lublin 2021.
- Stefaniw B., *Mind, Text, and Commentary. Noetic Exegesis in Origen of Alexandria, Didymus the Blind, and Evagrius Ponticus*, Early Christianity in the Context of Antiquity 6, Frankfurt a. Main 2010.